

ΑΚΟΥΜΕ
ΤΗ ΦΩΝΗ ΣΟΥ
ΠΑΤΡΙΔΑ...

ΔΕΚΑ ΠΕΝΤΕ
ΑΦΗΓΗΜΑΤΑ

ακοῦμε
τη
φωνή

πατρίδα

ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

our time also
page 10
of 100

ARGUMENT
IN CONNECTION
WITH

THE

PROCEEDINGS

**ΑΚΟΥΜΕ
ΤΗ ΦΩΝΗ ΣΟΥ
ΠΑΤΡΙΔΑ**

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ -1

ΕΜΥΘΝΑ
ΥΘΕ ΗΝΘΦ ΗΤ
ΑΔΙΡΑΕ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ - 1

ΔΕΚΑΕΦΤΑ ΑΦΗΓΗΜΑΤΑ
ΣΥΛΛΟΓΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ :
ΕΛΛΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΑΚΟΥΜΕ ΤΗ ΦΩΝΗ ΣΟΥ ΠΑΤΡΙΔΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ :
ΕΛΛΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ :
Κ. ΠΟΡΦΥΡΗ

1964

ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΘΕΜΕΛΙΟ,"

*Τυραγνισμένο μου παιδί, διπλωμανταλωμένο
ἐγὼ τὸ χάρο ἔδιωξα γιὰ νὰ σὲ περιμένω...*

(Μιὰ μητέρα Θεσσαλή στὸ παιδί της)

1. The first part of the document is a list of names and addresses of the members of the committee. The names are listed in alphabetical order, and the addresses are listed below each name. The list includes names such as Mr. J. H. Smith, Mr. W. B. Jones, and Mr. C. D. Brown, among others.

Παρουσιάζομε μιὰ πρώτη συλλογή με ἀφηγήσεις ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Κατοχῆς καὶ τοῦ διωγμοῦ τῶν Ἀριστερῶν, καθὼς τὶς ἀκούσαμε ἀπὸ συγγενεῖς καὶ φίλους ἀγωνιστῶν ποὺ εἶναι καὶ σήμερα πολιτικοὶ κρατούμενοι στὴ φυλακὴ.

Ἡ συλλογὴ καταρτίστηκε χωρὶς προεργασία καὶ χωρὶς ἐπιλογὴ γιὰ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις. Ἐδῶ ἔχουνε θέση τὰ λόγια τοῦ Βλαχογιάννη: «Τότε ἠδύνατό τις νὰ καλέσῃ εἰς ὀμίλιαν διαβάτην οἰουδήποτε χωρίου ἢ κωμοπόλεως καὶ ν' ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ λόγους ἀθανάτους, κλπ.» (Μακρυγιάννη Ἀπομνημονεύματα, Πρόλογος).

Καὶ τώρα ἐδῶ χρειάστηκε κάπου κάπου μιὰν ἐρώτηση, κάποια ἐνοποίηση στὴ γραπτὴ ἀπόδοση — ὅπως γιὰ μιὰ συνέντευξη. Ἔτσι ἀποτυπώθηκε στὸ χαρτὶ κομματιασμένος μὰ καθαρὸς, ζωντανὸς ὁ σπαραγμὸς κι ὁ βόγγος τοῦ τόπου, ὅπως πάλεψε τὸ φασισμό, παλεύει χωρὶς νὰ ξανασάνει.

Κάθε ὄνομα σημειωμένο ἢ ἀρχικὸ ἀντιστοιχεῖ με πραγματικὸ καὶ γνωστὸ μας πρόσωπο. Κάθε περιστατικὸ εἶναι ἄμεση ἐμπειρία τοῦ ἀφηγητῆ. Τὶς περισσότερες φορές ἔλαβε τὴν εὐκαιρία ὁ ἴδιος νὰ ἐγκρίνει τὸ γραπτὸ κείμενο. Τόσος ἔλεγχος ἔγινε, τόσος μπορούσε νὰ γίνεῖ. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἡ πικρὴ οὐσία τῆς ἱστορίας δὲν ἀλλάζει ἂν ἢ μάνα τοῦ ἐφηβου ΕΑΜίτη ἔτρεχε τὸ '42 ἢ τὸ '43 τὸν ζητοῦσε ἀπὸ φυλακὴ σὲ φυλακὴ: «...ἓνα με σγουρὸ μαλλί, με γκαμπάρτινα κοντούτσικη...», ἂν πραγματικὰ ἢ τάδε γειτόνισσα πρόδωσε τὸ δεύτερο γυιὸ τῆς Κυρὰ Τασίας: «...γι' αὐτὴν μᾶς λένε τώρα, τότε οὐλοὶ κρυβόντουσαν...»

Ἀκόμη κι ἡ ἀπλὴ γνώση τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου ποὺ χτυπιέται σὲ καταστάσεις σκοτεινὲς χωρὶς νὰ διακρίνει τὴν πολιτικὴ τους λογικὴ ἐξήγηση, δὲν κόβει τὴν πνοὴ τῆς ἀφήγησης. Δὲν ἔκοψε καὶ τὴ συμμετοχὴ του: «...γύρισαν ποὺ λές τὰ πράματα, μᾶς κυνηγοῦνε τώρα οἱ Ἑγγλέζοι...», «...τὸ πίστευε ποτὲ κανεὶς πὼς οἱ προδότες θὰ δικάζουνε τοὺς πατριῶτες;» Κάποια τέτοια ὑπερλογικὴ ἐπίσης ἀπλὴ ἀντοχὴ χρειάζεται πολλές φορές μέσα στὶς μάχες.

Τελικὰ οἱ καταθέσεις τῶν κοινῶν ἀνθρώπων θάχουνε θέση κάποτε στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα. Κι ὅπως ἦταν ἀνάγκη ζωὴ καὶ τιμὴ μας νὰ πολεμήσουν τὸ σκλαβωμὸ καὶ τὸν ἀφανισμό ὅσο τὸ δυνατόν περισσότεροι Ἕλληνες, εἶναι συνέχεια τῆς ἴδιας ἀνάγκης, ζωὴ καὶ τιμὴ μας νὰ μιλήσουνε

ὅσο τὸ δυνατόν περισσότεροι μάρτυρες στὴν ὑπόθεση τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, μὲ τὸ διπλὸ βάρος τῆς δοκιμασίας καὶ τῆς ὁμολογίας ποὺ διατηρεῖ καὶ τώρα ἡ λέξις αὐτή.

Ἐξ ἄλλου οἱ ἀφηγήσεις αὐτὲς συμπυκνώνουν τὴν ἀφθονη ὅπως εἶπαμε καὶ πολὺ στερεή, ἀθάνατη τέχνη τοῦ προφορικοῦ λόγου, ἐκπληρώνουν ἀπ' τὴν πρώτη, ἀγραφτη μορφή τὸ σκοπὸ τους, σκοπὸ καὶ κάθε Τέχνης: τὴ μετὰ ὁση. Ὁ ρυθμὸς εἶναι γοργὸς ὅπως σὲ καλὴ ρεαλιστικὴ ταινία. Ἡ σύνθεση αὐτοσχέδια, μὰ πειστικὴ ὅσο κι ἡ πραγματικότητά. Δὲ βαραίνει μὲ πλάγιες ἐπιδιώξεις φιλολογικῆς, διδαχτικῆς. Κι ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία τοῦ ἀφηγητῆ γὰ προβληθεῖ ὁ ἴδιος ὀρίζεται ἀπὸ τὴν οἰκονομία τοῦ λόγου κι ἀπὸ ἀντίστοιχη ἐξίσου φυσικὴ λιτότητα στὴν ἔκφραση. Μάλιστα εἶναι παράξενο πόσο γίνεται ἀπρόσωπος ὁ ἀφηγητής. Δὲς καὶ δὲν εἶναι μόνο δικό του πάθος οἱ πεινῆς, οἱ τραμάρες, τίς ἱστορεῖ σὰν κορυφαῖος γυμνασμένος γιὰ κάποιο ἀρχαῖο θέατρο.

Θυμᾶται καὶ πολὺ πρόθυμα τὴν παραμικρὴ πρόσχαρη λεπτομέρεια «...ὄλα ὄμορφα: στεφάνια, λαμπάδες, μοιράσαμε πάνω ἀπὸ 60 μπομπονιέρες...» αὐτὰ σὲ γάμο μέσα σὲ φυλακὴ. Κι ἡ μάνα ποὺ θγαίνει γὰ συναντήσῃ τὸ γυιό της τὸν ἀντάρτη: «...μὴν ἐρημιὰ ποὺ λὲς τ' ἀμπέλια φουντωμένα σὰν ἄγρια, μὴδὲ κλάδεμα, μὴδὲ ξελάκωμα μᾶς φάνηκε Παράδεισο...»

Θυμοῦνται ὄλοι καὶ κάθε συμπαράσταση, κάθε σπάνια ἐξαίρεση στοὺς ἀνελέητους κανόνες τῆς ἀνελέητης ἐποχῆς: «...Πιάνει τότες ὁ Ἰταλὸς σκοπὸς ἓνα κλάμα, ἓνα κλάμα...», «...Ψυχικὸ κύρ' ἐνωματάρχη, μᾶς χαλοῦνε, σῶσε μας — λοιπὸν σηκώνεται αὐτός, καλὴ του ὄρα ὅπου κι ἂν βρίσκεται, τραβήξαμε στὸ χωριό...».

Τέλος ἡ ὁμοιοτητα τῶν περιστατικῶν, οἱ τόσες σπηλιές, οἱ κρεμάλες, οἱ προδοσίες, οἱ ἀγωνίες ὅπως κι ἡ ποικιλία τους εἰκονίζουν τὴν καθολικὴ, καθημερινὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴ λεφτεριά του, ἀξεχώριστους ἀπ' τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του καὶ τὴν προσδοκία ποὺ μᾶς καίει καὶ μᾶς στυλώνει γιὰ εἰρήνη, γιὰ προκοπή.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Τὰ ἀφηγήματα τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης, θέλεις δὲ θέλεις σοῦ φέρνουν στὸ μυαλὸ τὰ ἐνθυμήματα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ὅσα ἔσωσε ἀπὸ τὸ στόμα τους ἕνας ἄνθρωπος ποὺ εἶχε πλήρη συναίσθηση τῆς ἀξίας τους γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἐπανάστασης, ὁ Γεώργιος Τερτσέτης. Ἀναθυμόμαστε τὰ λόγια του: «Μία δάφνη στολίζει ἕνα πρόσωπο — ἔλεγε ὁ Τερτσέτης στὰ 1853 σὲ πανηγυρικὸ λόγο του γιὰ τὸ β' μέρος τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κολοκοτρώνη — τὸ πρόσωπο τῆς γενεᾶς τοῦ ἀγῶνος... Μισὴ ὥρα μακρὰ ἀπὸ ἐδῶ, κείτεται θαμένος ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, μάρμαρο ἱστορημένο δὲν στολίζει τὸν τάφο του, ἀλλὰ μιὰ κεραμίδα τσακισμένη. Τὰ λόγια ποὺ θὰ σᾶς εἰπῶ ἐγὼ τώρα, ἄς χρησιμεύσουν ὡς ἐπιγραφή γραμμένη εἰς ἐκεῖνα τὰ ἄγραφα κεραμίδια, καὶ ὅταν συνοδεῖα θανάτου φίλων, ἢ συγγενῶν σᾶς φέρνει εἰς τὸ κοιμητήριον, νὰ τὰ ἀναγιγνώσκωμεν πρὸς τιμὴν τοῦ ἐνταφιασμένου». Ἡ μεταφορὰ στὴ σημερινὴ πραγματικότητα γίνεται αὐτόματα. Οἱ ἀγωνιστὲς τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης, εἶναι κι' αὐτοὶ κνηνημένοι κι' ἐνταφιασμένοι ἀπὸ τὸ ἐπίσημο κράτος, μ' ἕνα ἄγραφο κεραμίδι στὸν τάφο τους. Ἡ Ἀντίσταση ζητάει τὸν ἱστορικὸ της. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ἔχουν χρέος νὰ τὴν ἱστορήσουν ἐκεῖνοι ποὺ τὴ δημιουργήσανε: «Στρατηγὲ — ἔλεγε πάλι ὁ Τερτσέτης προσπαθώντας νὰ πείσει τὸν Κολοκοτρώνη νὰ τοῦ ὑπαγορεύσει τίς ἐνθυμήσεις του — Στρατηγέ, οἱ Ἕλληνες μοιάζετε τὰ λαλούμενα ποὺ βγάζουν ὠραία φωνή, οἱ ἄνθρωποι τὴν αἰσθάνονται, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἴδια δὲν κατέχουν τὸ λάλημά τους. Τί ἐκάματε, ἂν δὲν ἤμπορεῖς νὰ ἱστορήσεις τὰ ἔργα σας, ὁμοιάζουν παιγνίδια τῆς τύχης, ὄχι συνειδησεως ἔργα καὶ φρονήσεως, καὶ ἂν σᾶς φεύγει τί ἐκάματε καὶ ποῦ πᾶτε, λαθεύετε, φῦλλα οἱ κόποι σας τοῦ φθινοπώρου ποὺ τὰ ἀνεμοσκορπίζει ἢ χιονιά». Καὶ προβλέποντας τὴν κακοποίηση τῆς ἱστορίας ἀπὸ τοὺς ἀνίδεους

και τους υστερόβουλους του υπογράμμισε: «Μην εμπιστευτείς εις άλλους από σε τή διήγηση των έργων σου... Φοβοῦ τους τυχοδιώκτας εις τὰ γράμματα, καθὼς τους εφοβήθηκες και εις άλλα πολλά».

Παρόμοιες ἦταν οἱ σκέψεις πού ὀδηγήσανε στην ἀπόφαση νὰ μαζευτοῦν λαϊκὰ ἀφηγήματα για τὴν Ἀντίσταση. Αὐτὴ ἢ ἀπόφαση ἔχει παρθεῖ πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Ἀπὸ τὴν ἐπομένη τῆς ἀπελευθέρωσης, ὅταν ἄρχισε ὁ κατατρεγμὸς τῆς Ἀντίστασης στάλθηκαν στίς φυλακὲς ἀπανωτὰ μηνύματα, για νὰ γράφουν οἱ ἀγωνιστὲς τίς ἐνθυμήσεις τους: «Στὸ θέμα θὰ ὑπάρχει μεγάλη εὐρύτητα ἐκλογῆς, ἔλεγε ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ μηνύματα. Προτιμοῦνται και ἔχουν φυσικὰ μεγαλύτερη σημασία θέματα και περιστατικὰ πού ἔχουν κοινὸ ἐνδιαφέρον — μιὰ μάχη, μιὰ προσωπικὴ περιπέτεια ἐξαιρετικὴ. Μορφὲς κατάλληλες για τὴν πρώτη αὐτὴ προσπάθεια θεωροῦμε τὴν ἀφήγηση, τ' ἀπομνημονεύματα, τὸ χρονικό... Καὶ πιστεύουμε σήμερα πὼς ἀπὸ κάθε φυλακὴ, κάθε ξερονῆσι, μπορεῖ νὰ γραφοῦν πολλὰ παρόμοια πού και σὲ πενήντα, και σὲ ἑκατὸ χρόνια θ' ἄχουν ἀτρένταχτη ἀξία...» Μὰ εἶρθανε δύσκολα χρόνια και οἱ φυλακισμένοι εἶχανε ἄλλες ἄμεσες μάχες νὰ δόσουν. Μὰ ὅ,τι δὲν μπόρεσε νὰ γίνει μ' αὐτούς, ἔγινε σὲ μιὰ ὀρισμένη στιγμή μὲ τους συγγενεῖς και φίλους τους. Ἡ Ἑλλη Παπαδημητρίου πραγματοποίησε μιὰ πρώτη τέτοια ἐργασία και μὲ ἀρκετὲς δυσκολίες πού δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τίς ἀναμετρήσουμε δίνει σήμερα τὸν πρώτο τόμο τῆς σειρᾶς.

Δὲ χρειάζεται ἰδιαίτερη ἱκανότητα για νὰ διαπιστώσει κανεὶς πὼς τὰ ἀφηγήματα πού περιέχει αὐτὸς ὁ τόμος εἶναι πολύτιμες μαρτυρίες για τὴν ἱστορία μιᾶς μεγάλης ἐποχῆς, τὴ στιγμή μάλιστα πού μὲ μιὰ συνειδητὴ και ἐγκληματικὴ προσπάθεια καταστράφηκαν τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἀγῶνα. Ἀλλὰ εἶναι και μνημεῖα λόγου μὲ λιτὴ και πειστικὴ σοφία.

Τὸ χρέος ὅμως δὲν ξοφλιέται μόνο μὲ τὰ ἀφηγήματα πού προσφέρονται σήμερα. Χιλιάδες εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔχουν μέσα ἔντονα ἐκεῖνα τὰ χρόνια κι' ἔχουν δημιουργήσει τὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση. Μποροῦν και ὀφείλουν νὰ μιλήσουν για τὴ Μεγάλῃ Πράξῃ. Αὐτὸ τὸ βιβλίο ἄς σταθεῖ ἓνα σοβαρὸ κίνητρο.

Κ. ΠΟΡΦΥΡΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Μιλᾷ μιὰ μάνα γιὰ τοὺς τέσσερις γιουῦ; της
2. Μιλᾷ μιὰ μάνα γιὰ τὸ μοναχογιουῖό της
3. Μιλᾷ μιὰ μάνα γιὰ τοὺς δυὸ γιουῦς της
4. Μιλᾷ μιὰ γυναῖκα γιὰ τὸν ἄντρα της
5. Μιλᾷ μιὰ γυναῖκα γιὰ τὸν ἄντρα της
6. Μιλᾷ μιὰ γυναῖκα γιὰ τὸν ἄντρα της
7. Μιλᾷ μιὰ γυναῖκα γιὰ τὸν ἄντρα της
8. Μιλᾷ μιὰ γυναῖκα γιὰ τὸν ἄντρα της
9. Μιλᾷ μιὰ γυναῖκα γιὰ τὸν ἄντρα της
10. Μιλᾷ ἓνας ἀδελφὸς γιὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ
11. Μιλᾷ ἓνας θεῖος γιὰ τὸν ἀνηψιὸ τοῦ
12. Μιλᾷ ἓνας φίλος γιὰ τὸν φίλο τοῦ
13. Μιλᾷ μιὰ νοσοκόμα ἐρυθροσταυρίτισσα
14. Μιλᾷ μιὰ κοπέλλα στὸ ὄνομα τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ της
15. Μιλοῦνε μάνα, γιουὸς καὶ κόρη γιὰ φυλακισμένο κουμπάρο τους
16. "Ἐγραψε μιὰ γυναῖκα γιὰ τὸ χωριὸ της
17. "Ἐγραψε ἓνας κρατούμενος γιὰ τοὺς ἐκτελεσμένους ἀδελφούς τοῦ

1 ΜΙΛΑ

ΜΙΑ ΜΑΝΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ

1 ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΓΥΙΟΥΣ ΤΗΣ

Handwritten text at the bottom of the page, including the words "MAY" and "1955".

1

Εκανα 9 παιδιά, 5 γιουούς και 4 κόρες. Μᾶς βρῆκε ὁ πόλεμος. Τὰ παιδιά μου δὲν ἦτανε κανένα σὲ ἡλικία γιὰ στρατιῶτες. Ἄξαφνα μᾶς ἤβρε ὁ Πόλεμος ἄξαφνα τελείωσε, μπροστά μας πρῶτα φανήκανε οἱ Γερμανοὶ ἄλεξιπρωτιστές, ὕστερα Ἴταλοί. Κι ὀλοένα μαζεύανε στὰ σύρματα αἰχμάλωτους Ἑγγλέζους χιλιάδες. Ἄντάμωσε ὁ Νῆκος δυὸ ἕνα βράδυ, τοῦ κᾶναν νόημα πὼς ξεφύγανε, τοὺς φέρνει σπίτι, τοὺς δόσαμε ροῦχα παλιά ὕστερα τοὺς πήγαμε σὲ μιὰ σπηλιά, κοντὰ στὸ βουνό. Ὅ,τι μπορούσα τοὺς πήγαινα, χόρτα, ἐλιές ὅ,τι ἔχαμε καὶ μεῖς, λίγα πράγματα.

Μετὰ κάμποσο καιρὸ ἔρχεται μοῦ λέει μιὰ γειτόνισσα: «κατὰ πῶς φαίνεται κρύβονται δῶ κοντὰ σας Ἑγγλέζοι...» Ἐγὼ μιλιᾷ. Μὰ πάω βρίσκω μιὰ ξαδέρφη μας, αὐτὴ ἔλεγε γιὰ ἕνα ὑδροπλάνο πὼς ἔπαιρνε σκαστοὺς Ἑγγλέζους στὴν Κάτω Μάνη, ἔτσι τὸ μελετούσανε σὰ φάντασμα... ἔρχεται καὶ τοὺς παίρνει. Τοὺς ξέβγαλα λοιπὸν στὸ βουνό, ὕστερα τοὺς περίλαβε ἡ ξαδέρφη, μᾶς εἶπανε πὼς γλυτώσανε. Σὲ δυὸ μέρες ἤρθαν στὸ σπίτι μας κᾶναν ἔρευνα. Κεῖνος ὁ γυιός μου ἦταν στὴ δουλιᾷ, τὸ σακάκι του κρεμασμένο καὶ τυλιγμένο σὲ ἄσπρο πανί, ψάχνουνε βρίσκουνε στὴν τσέπη μέσα τὰ ὀνόματα τῶν Ἑγγλέζων καὶ τὴ σύσταση. Μᾶς ρωτοῦνε τί ξέρουμε μεῖς, τὸν ψάχνουνε, τὸν εἰδοποιοῦμε. Πάει στὸ χωριὸ τοῦ ἀντρός μου στὸ βουνὸ μὲ μιὰ κόρη μας μαζί. Ἄπὸ κεῖ σὰν ἤρθε ἡ ὥρα τράβηξε κι ἐνώθηκε μὲ τσ' ἀντάρτες. Εἶναι πατριώτης καλός, καλὸς πολεμιστής. Πρῶτος χρόνος τοῦ πολέμου.

Τὸ δεύτερο χρόνο μᾶς λένε θὰ σηκώσουν τοὺς ἀντρες γιὰ ἔξορία.

Ὁ ἄλλος γυιός ὁ Γιώργης μας ἔκανε ομάδα, πᾶνε νὰ βροῦνε ὄπλα στὸ βουνό. Κι ὁ Μιχάλης ἀπὸ κοντὰ ὁ μι-

κρός, ποιός τόν βαστούσε. Τόν ἴδιο χρόνο κι ὁ τρομοκράτης Κ. εἶχε ῥθει μὲ τούς μπράβους του στήν περιφέρειά μας, τόν εἶχαν ἀρματώσει καλά: «Θὰ σᾶς κάψω», ἔλεγε, «ποιός θέλει νὰ πεθάνει;» Μιὰ βραδυὰ οἱ δικοί μας ἦτανε στὸ Μοναστήρι τῆς Μ. Πῶς τῶμαθε ὁ Κ.; Ταμπουρώνεται σ' ἓνα χάνι καὶ φόρεσε δίκοχο μὲ τὸ σῆμα τοῦ ΕΛΑΣ. Σταματοῦνε δυὸ πού ἔχανε βγεῖ νιχνευτές, τούς γελάσαν, πέσαν κοντὰ καὶ τούς θερίζει τὸ πολυβόλο, πληγώνεται ὁ γυιός μου, τὸν πῆρε στὸν ὦμο, πέφτει στὰ κλαριά, κύλισε μὲς στὸ ρέμα βρίσκει νερό, πίνει κάνει καρδιά, περνᾶ ἢ νύχτα, περνᾶ ἢ μέρα, κινᾶ πάλι κατὰ τὸ βουνὸ νὰ βρεῖ τὸ τάγμα του. Ἦσαν ἐκεῖ ἀντιφασίστες Ἴταλοί, ἓνας γιὰ τὸς ἀντιφασίστας τὸν νοσήλεψε· τοῦ λέει πρέπει νὰ μπεῖ στὸ γῦψο γιὰ νὰ μὴν ξεραθεῖ τὸ χέρι, νὰ τὸς κι ἔρχεται μὲ τ' ἄλογο, τὸν κύτταξε ὁ γιατρός. Ἦταν χειμῶνας. Δεκέμβρης, πάει στὸ καφενεῖο γιὰ τσιγάρα. «Ποῦ πᾶς; Δὲν κρύβεσαι;» — «Δὲ μὲ πειράζει κανεὶς». Φωνάζει καὶ τὸ γαμπρό μας, τῆς κόρης μου τὸν ἄντρα «ἔμπα μέσα, θὲς τσιγάρο;» — δὲν ἦταν ἀνακατεμένος αὐτὸς πουθενά, εἶχε 7 παιδιὰ. Κάποιος τηλεφώνησε, ἢ τάδε κοπέλα, ἔτσι μᾶς εἶπαν ὕστερα, τότες κρυμένοι ὅλοι, ἔρχονται 2 αὐτοκίνητα ὀλόκληρο μηχανοκίνητο τούς πιάσαν.

Ἦστερα τούς πᾶν στήν Τρίπολη. Πᾶμε καὶ μεῖς μὲ τὴν κόρη μου. Τούς πηγαίναμε ὅ,τι βρίσκαμε νὰ φᾶνε. Ἐκεῖ φυλᾶνε Γερμανοί. Ἐνα πρωτὶ πᾶμε στήν ἀγορά, ἢ ἀγορὰ ἀνάστατη, σκοτῶσαν ἓναν Γερμανὸ τῆ νύχτα. Ἐκανε μαύρη ἀγορὰ τοῦκανε τραπέζι ὁ συνεργάτης του καὶ τοῦ ἔφεγγε νὰ βγῆ ἀπ' τὸ σπίτι του, μπορεῖ περίπολο νὰ τὸν σκότωσε. Συλλήψεις λοιπόν, ἔρευνες παντοῦ. Στὴ φυλακὴ πῆγαν διάλεξαν 10. Πᾶμε καὶ μεῖς, δὲν ἐπιτρέπανε νὰ πᾶς κοντά. Βγαίνει ἓνας ντυμένος στολὴ γερμανικιὰ τὸν παρακαλοῦμε «φωναῖστε τὸν γυιό μου, ἀφήστε με νὰ τονε δῶ ἂς εἶναι κι ἀπὸ μακριά». Τὸν φέρουν στήν πορτούλα μὲς ἀπ' τὰ σύρματα, βλέπω τὰ μαλλιά του ἄσπρα, σὲ μιὰ νύχτα τοῦ ἀσπρίσαν ἔκανε τάχα πὼς γέλασε «Μητέρα πὲς πὼς ἓνα σου παιδὶ δὲν τὸ γέννησες...» Τί νὰ τοῦ πῶ; Ἀπὸ μακριὰ φωνάζει. Φεύγομε. Πῶς πέρασε ἢ νύχτα ἐκείνη... Ξημερώματα τραβοῦμε γιὰ τὶς φυλακές. Περνοῦνε οἱ ἀγγαρίες. Βλέπομε μιὰ γυναίκα ντόπια τραβᾶ τὰ μαλλιά της «ἔδῶ ἔδῶ στὸ στενό». Ξεφωνίζει. Τρέχομε στὸ στενό, ἀπ' τὴ μιὰ οἱ 8 ἀπ' τὴν ἄλλη 2 κρεμασμένοι. Πέφτω κάτω. Μὲ σηκώσανε ὁ κόσμος. Μὲ συνεφέρανε.

Καὶ νὰ ρίχνει χιόνι, Γενάρης μῆνας, γυρίζομε στοὺς δρόμους καὶ κλαῖμε. Ὅπου ὁ Δεσπότης πῆγε ζήτησε τοὺς νεκρούς, μᾶς τόπανε, μιὰ γυναίκα μᾶς πῆγε στὸ νεκροταφεῖο. Καθόμαστε στὴν ἄκρη, περιμένομε.

Μᾶς εἶπανε πὼς ὁ δικός μας προνόησε γιὰ τὴν ταφή τους στὸν ἴδιο τάφο πὼς θὰ μποῦνε κι οἱ 10 «Σὰν ἀκουστεῖ λεφτεριά νάρθετε νὰ μᾶς δόσετε εἶδηση» αὐτὸ ζήτησε τὴν παραμονή. Ἐπειτα οὔτε ξέρω πὼς φύγαμε, πὼς βρεθήκαμε στὸ σπίτι μας. Ὁ πατέρας μας ἦταν στὸ χωριό του μὲ τὶς κόρες. Σὰν τόμαθε συμφοριάστηκε, δὲν ἄντεξε ἡ καρδιά του, πάει κι ὁ πατέρας, στίς 40 μέρες πάει κι ὁ πατέρας.

Κι ἀκόμη ποῦ εἶσαι...

Ἄς ἔρθωμε πάλι στὸ Μιχάλη τὸ μικρό, πιάστηκε κι αὐτὸς ἐκεῖ στὸ Μοναστήρι, τὸν εἶχαν γιὰ ἐκτέλεση τοὺς πηγαίνανε στὴ Μάνη, ἀπὸ κοντὰ οἱ δικοί μας στεριάς καὶ θάλασσα, τοὺς φτάσανε κεῖ στὸ λαγκάδι τῆς Κ. πέσαν πάνω τοὺς λεφτερώσανε ὅλους.

Τώρα μιλοῦμε γιὰ τὸ δεύτερο κατατρογμό. Δὲν πήραμε ἀνάσα καλὰ καλὰ κι ἄρχισε Τρομοκρατία. Ἦρθε κάποιος δεξιός, συνεργάτης ἐπὶ Κατοχῆς καὶ καυκίστηκε πὼς θὰ καθαρῖσει ὅλη τὴν περιφέρειά μας ἀπὸ ἀριστερούς. Ἄπ' τὸ παράθυρο τοῦ σπιτιοῦ του ἔρριχνε σὲ διαβάτες, ὅσους τοὺς εἶχε γι' ἀριστερούς, ἄλλους ἔβαζε μέσα καὶ τοὺς βασάνιζε. Τὸ σπίτι του τόχε κάνει κάστρο. Τέλος τοῦ βάλανε φωτιά, δόσανε μάχη καὶ σκοτώθηκε, λένε πὼς τὸν σκοτώσανε 2 δικοί του.

Ἦστερα οἱ δυὸ γιοί μου ἦρθαν σὲ ἡλικία, τοὺς καλέσαν γιὰ Ἐθνοφύλακες πὼς νὰ παρουσιαστοῦνε; Πῆραν πάλι τὰ βουνά. Τᾶξεραν ἀπὸ πρίν. Τώρα ἦταν μαζί κι οἱ δυὸ καταστήσανε ὀλόκληρο τάγμα. Ἦστερα μάθαμε πὼς τοὺς κυκλώσανε, ὁ Σταῦρος πιάστηκε, μοῦ παράγγειλε «Πρόλαβε, θὰ μᾶς ἐκτελέσουνε, ὅπως τὸ Γιώργη». Μὰ δὲν πρόλαβα.

Κυνηγοῦνε καὶ μᾶς, ποῦ νὰ κρυφτοῦμε; Ἔχω καὶ 3 κορίτσια... Δυὸ χρόνια δὲν κοιμήθηκα στὸ σπίτι μου. Καὶ ποῖός νὰ μᾶς λυπηθεῖ; Μᾶς πέρναν μέσα μιὰ νύχτα, δυό, ἀπὸ ντροπὴ νὰ μὴ μᾶς διώξουνε τὴν ἄλλη ὄξω, μὲ τρόπο μᾶς τὸ λέγανε μὰ καὶ ὀρθὰ κοφτά. Κι ἐγὼ ποῦ εἶχα σπίτι, νοικοκυρά, ὅτι γίνεται στὸν ἀργαλιὸ τό 'χα μὲς στὸ σπίτι μας, προῖκες, καλὰ γιὰ τὶς κόρες, δὲν ἔμεινε τίποτα, ὅλα τὰ πήρανε κι ἀπ' τὰ παράθυρα βγάζανε κι ἀπ' τὶς πόρτες. Θέλουν νὰ κάνουν κακὸ καὶ στίς κόρες νὰ μᾶς προσ-

βάλουνε. Ἦρθαν μιὰ νύχτα σὲ κάτι γειτόνους πὸ μᾶς κρύβανε. Προλάβανε πηδήσαμε στὸ μπαξέ, μπροστὰ μιὰ συκιά, σὰ γάτες τὴν ἀνεβήκαμε, ἦταν πυκνὰ τὰ φύλλα. Ἡ μικρὴ τρέμει, φουρφουρίζουνε τὰ φύλλα, τὴ βαστῶ πάνω μου σφιχτὰ «μὴν τρέμεις, θ' ἀκουστοῦμε θὰ ἰδοῦν τὰ φύλλα πὸ κουνοῦνε...». Ἄχ καὶ νὰ μὴ φυσᾶ λίγος ἀγέρας... Τέλος περάσανε ὄξω ἀπ' τὸ φράχτη, δὲν πῆραν εἶδηση. Σὰν ξαναεἶδα τὴ συκιά τούτη ἀπὸ μακριὰ δάκρυσσα, μᾶς γλύτωσε.

Τέλος ἦρθαμε στὴν Ἀθήνα. Ἔχω δυὸ ἀδερφές μου παντρεμένες. Πρῶτα στείλαμε τὶς κόρες, κρυφά. Ἡ μιὰ παντρεύτηκε, οἱ ἄλλες δουλεύουνε. Ζοῦμε πές. Κάνομε κι ἀπὸ κανένα δέμα τὸ μῆνα γιὰ τὴ φυλακὴ, μὰ καὶ τὸ μεροκάματο δὲν εἶναι σίγουρο. Ἔχομε τὸ Νίκο φυλακὴ, μηδὲ νεκρὸς αὐτός, μηδὲ ζωντανός. Σᾶς εἶπα τὴν ἱστορία του ἀρχή, ἀρχή. Ἄμα παράδοσαν τὰ ὄπλα ἦρθε καὶ δουλεύε στὸν Πειραιᾶ. Ἦρθαν τὸν πιάσαν, τάχα σκότωσε κάποιον γιατρὸ ἐπὶ Κατοχῆς. Στὸ χωριὸ αὐτουνοῦ τοῦ γιατροῦ δὲν εἶχε πατήσει ὁ γυιός μου. Ξέραν μόνο τὸνομά του καὶ τὴν παλληκαριά του. Μὰ οὔτε ἀδίκησε καὶ ποτέ του ἄνθρωπο. Τώρα ποῦ νὰ βρεθοῦν μαρτύροι; Θὰ τοὺς σκοτώνανε τὴν ἄλλη μέρα οἱ δεξιοί. Ποιὸς ἔχει τὸ θάρρος; Ἔτσι τὸν δικάσανε χωρὶς μάρτυρες. Στὴν Τρίπολη κι αὐτόν. Ἄχ δικαστήριό τῆς Τρίπολης, μᾶς ξεκλήρισε. Κι ἀκόμα εἶναι μέσα, 18 χρόνια μέσα, οὔτε ζωντανός εἶπαμε οὔτε νεκρός, ὁ Νίκος μου...

— *Κι ὁ Μιχάλης ὁ μικρός;*

— Τουφεκισμένος κι αὐτός, ὄχ ὁ νοῦς μου σταματᾶ, δικάστηκε τουφεκίστηκε... στὸν πρῶτο κὰν στὸ δεύτερο διωγμό... Δὲ μοῦ εἶπαν τὸ θάνατό του. Ἐγὼ τοῦ ἔκανα δέματα κι ἐκεῖνος ἦτανε μέσα στὴ γῆς, πάει τὸν ἔφαε ἢ μαύρη γῆς κι' αὐτόν. Ξέρεις τί θὰ πεῖ νὰ κάθεσαι σ' ἓνα τραπέζι 3 θηλυκά, κι αὐτὰ φοβισμένα, πότε στήνομε τσουκάλι, πότε μετροῦμε ἀπὸ πρὶν πόσο ψωμὶ πέφτει καθεμιανῆς... Τρεῖς σ' ἓνα τραπέζι ἐμεῖς πὸ εἴμαστε δέκα καὶ δώδεκα γύρω-γύρω — χώρια οἱ μουσαφιρέοι. Ἔτσι καταντήσανε οἱ νόμοι, τάχα οἱ νόμοι τὸ θένε νὰ χαλιοῦνται οἱ καλλίτεροι πατριῶτες κι οἱ προδότες συχωρεμένοι, διορισμένοι. Οἱ γυιοί μου ἦταν πατριῶτες, πολεμήσανε... ἀπ' τὸν πρῶτο μέχρι τὸν πιὸ μικρό, αὐτός μάλιστα εἶχε θραφεῖ μὲ τοῦ βουνοῦ τὸν ἀέρα, ὁμορφος, ἴσα πὸ ἴδρωνε τὸ μυστάκι του τελευταία φορὰ πὸ τὸν εἶδα, πρὶν τὸν πιάσουνε...

2

ΜΙΑ Α

ΜΙΑ ΜΑΝΑ ΓΙΑ ΤΟ

ΜΟΝΑΧΟΓΥΙΟ ΤΗΣ

2

Τὸ παιδί μου τόβαλα σὲ Οἰκοτροφεῖο στὴν ἐπαρχία μας γιὰ γράμματα, γιὰ καλλίτερα, τοὺς εἶχανε αὐστηρὰ πολὺ, δὲ μάθαινε. Ὑστερα ἤρθαμε στὴν Ἀθήνα, ὕστερα πέσαν οἱ πόλεμοι. Τὸ παιδί πρῶτα ἔπιασε δουλιὰ ἐπιπλοποιός, ἔπειτα τὸν βγάλαν, πῆγαν στρατιῶτες τ' ἀφεντικά, γύριζε δῶ καὶ κεῖ γιὰ δουλιὰ.

Κακοπερνούσαμε. Ὁ πατέρας μας ἦτανε μπαλωματής. Ἐπειτα λέγουνε κερδίζομε πᾶμε μπροστά, ἔπειτα λέγουνε χάσαμε, ὥσπου νὰ καλοκαταλάβουμε νὰ οἱ Γερμανοί, πλακώσαν, πλάκωσε ἡ πεῖνα. Πεῖνα ὅλος ὁ κόσμος. Ἐτρεχε τὸ καῦμένο τὸ παιδί, ἅμα δούλευε κανένα μεροκάματο σὲ ψωμάδικο μᾶς ἤφερνε κανένα ξεροκόμματο, δούλευε σὲ μπακάλικο μᾶς ἤφερνε φασόλι, ὅτι τόδιναν μᾶς τόφερνε, ὕστερα πρωτακούσαμε πὼς μπῆκε μπρὸς «ἡ ὀργάνωση», θὰ γλυτώσουμε ἀπ' τὴ σκλαβιά, δὲ μᾶς ἔλεγε πολλὰ τὸ παιδί, τὸν ρωτούσαμε «ποῦ ἦσουνά;», «ποῦ κοιμήθηκες ἀπόψε;», αὐτὸς μιλιὰ.

Τὸ πιάσαν πρώτη φορὰ σὲ μιὰν ἀποθήκη ποὺ δούλευε, ἐγὼ δὲν ἤξερα ποῦ τὸν πῆγαν, ἔπιασα γύριζα τὶς φυλακές, τὶς ἀστυνομίες: «Πίκολο, πίκολο...» ἔλεγα στὸν ἕναν Καραμπινιέρο καὶ στὸν ἄλλον, μὲ στέλναν ἐδῶ κι ἐκεῖ, «ἕνα κοντούτσικο... μὲ τὰ σγουρὰ μαλλιά, μὲ γκαμπαρντίνα...». Κουβαλοῦσα κιόλας ὅ,τι νᾶβρισκα, ἦτανε μέσα πιασμένοι πολλοί, ἔδινα ὅσα βαστοῦσα μὰ πίσω δὲ μοῦ δίναν τὴν πετσέτα, στὶς ἄλλες δίνανε πίσω τὶς ἄπλυτες πετσέτες, τὰ τενεκεδάκια τους. Ἐμένα τίποτα. Δυὸ μῆνες καὶ παραπάνω γύριζα καὶ τὸν εἶδα ὄνειρο, μοῦ λέει «ἔλα, εἶμαι στὸ μπουντρούμι, στὰ νερὰ μέσα». Ποῦ νὰ τραβήξω; τραβῶ πάλι στοῦ Ἀβέρωφ, δεξιά ὁ Γερμανός, ἀριστερὰ ὁ Ἴταλὸς «ἅμὰν πέστε μου εἶναι μέσα τὸ παιδί μου;» ἔκλαι-

γα. Μὲ βλέπει ὁ Ἴταλὸς σκοπὸς — καλὴ του ὥρα ὅπου κι ἂν εἶναι, νᾶχει τὴν εὐκὴ μου ὅπου κι ἂν βρίσκεται — μὲ ρωτᾷ τί θέλω. Τοῦ λέω «τὸ παιδί μου γυρεύω» λέω «πάω κι ἔρχομαι μοῦ λυθῆκαν τὰ γόνατα, τί νὰ κάνω ἄχ...» πιάνει κι ὁ Ἴταλὸς αὐτὸς ἓνα κλάμα, ἓνα κλάμα, ἔλεγε: «μάμα, μάμα» καὶ μοῦ δείχνει μὲ τὸ χέρι ψηλὰ «σὲ ποιό πάτωμα εἶναι;». «Ἐγὼ δὲν ξέρω κι ἂν εἶναι ζωντανὸ καὶ μὲ ρωτᾷτε γιὰ πάτωμα;». — «Νόμα, νόμα». Τοῦ λέω τὸνομα «Ἄλέκο» στέλνει ἓναν καὶ φωνάζει. Ἦκουσε τὸ παιδί, «ὄχ θὰ μὲ σκοτώσουν...» ἐκεῖ πῆγε ὁ νοῦς του, μᾶς τᾶλεγε ὕστερα. Μέσα ἔκατσε κανέναν χρόνο καὶ πῆρε χάρη στοῦ Μουσολίνι τὰ γενέθλια, ξέρω καὶ γὼ πῶς τῶπαν τότε...

Καὶ σὰ βομβαρδίστηκε ὁ Πειραιὰς πάλι τὸν πιάσανε, πάλι ἐγὼ ἀπ' τὸ συνοικισμὸ μὲ τὰ πόδια στὸν Πειραιᾶ. Βροχές, κρού. Δὲν καλοθυμοῦμαι πόσο τὸν κρατήσανε. Ἦμαρ τὸν εἶδαμε πάλι «μὴ φύγεις πιά» τόλεγα. Ἐκεῖνος τάκανε χαλάλι, ὅλα γιὰ τὴ λεφτεριά μας, ἔτσι μᾶς ἔλεγε. Τί ξέραμε μεῖς; Καὶ «μὴ φοβᾶσαι» μᾶς ἔλεγε κάθε τόσο.

Ἦταν κι ἓνα κορίτσι στὴν αὐλή μας, ἔβλεπε τὸ πηγαιν-ἔλα μπλέχτηκε κι αὐτὴ. Ἐγὼ ἔλαχε μιὰ φορὰ καὶ τῆς εἶπα «θὰ σὲ κάνω νύφη στὸ παιδί σ' ἔχω στὴν καρδιά μου, πὺ εἶμαστε μιὰ πόρτα, νὰ σᾶς δῶ μὲ τὸ στεφάνι, νὰ δῶ ἀγγόνια κι ἐγώ». Μ' αὐτὴ ἔπειτα ἔστριψε. Ποιὸς ξέρει... μπορεῖ νὰ ἦτανε βαλτὴ. Στὸ μπλόκο τοῦ Συνοικισμοῦ τὴν εἶχαν μέσα κατὰμεσα Τσολιάδες καὶ Γερμανοὶ κουκουλωμένη κι ἔκανε «νά» καὶ «νά» μὲ τὸ δάχτυλο, ἔδειχνε τοὺς δικούς μας ἓναν-ἓναν. Τότες εἶχε γίνει καὶ τὸ συλλαλητήριο μέσα στὴν Ἀθήνα, πρῶτοι-πρῶτοι κατεβῆκαν οἱ συνοικισμοί, νὰ λοιπὸν ξεδιάλεμα, νὰ διωγμὸς τώρα οἱ συνοικισμοί. Τὸ γυιό μας καὶ τὸ γέρο μας δὲν τὸν ἔδειξε αὐτὴ ἅμα τοὺς εἶχανε μαντρισμένους.

Φύγαν τώρα πᾶν στὴν κατάρα οἱ Γερμανοί. Μὰ προλάβουμε νὰ χαροῦμε; δὲν προλάβουμε. Φανῆκαν οἱ Ἐγγλέζοι. «Προσέξτε μὴ χτυπῆστε κανέναν Ἐγγλέζο» λένε οἱ Μεγάλοι μας — δὲν ξεχωρίζανε καλὰ-καλὰ Ἐγγλέζοι ἀπὸ Γερμανοί...

Καὶ τότε πάλι γυρίσανε τὰ πράματα. Τώρα κυνηγοῦν τὸν κόσμο οἱ Ἐγγλέζοι. Καὶ πάλι ἐγὼ γυρεύω τὸ γυιό μου. Κατέβαινα στὴν Ἀθήνα. «Ποῦ πᾶς καλομάνα;» μοῦ λέει ἓνας δικός μας, «θ' ἀνοίξει μάχη...» Βλέπω ἀπ' τὸ Μεταξουργεῖο καὶ πάνω, κολλητά, κολλητὰ ἦτανε τὰ τάνκς. Πρῶτη φορὰ τὰ εἶδα. «Τ' εἶν' τοῦτα; Κατὰ ποῦ χτυπᾶνε;

ἄχ θὰ καοῦμε ὅλοι...» Βρίσκω πάλι τὸ γυιό μας. Ἦταν πολλοί, σ' ἓνα τραπέζι γύρω-γύρω. «Μητέρα μὴν περιμένεις, θ' ἀργήσω...» μοῦ λέει. «Νᾶρθω νᾶμαι καὶ γὼ κοντά...» — «Ὁχι», μοῦ κάνει, «σύρε σπίτι». Ἦναψε ὕστερα ἡ φωτιά — ἐμεῖς κλεισμένοι, μανταλωμένοι, τρέμομε. Ἦρθανε πάλι Ἑγγλέζοι στὴ γειτονιά, μερικὲς τοὺς χτυπούσανε παλαμάκια. «Καλῶς ἦρθατε», τὰ παιδιὰ μας τὰ δικά μας πουθενά. Τί γίνεται Χριστέ μου...

Ἄπο τότες τί τραβήξαμε, τί τραβοῦμε... ἀπ' τὸ κακὸ καὶ στὸ πιὸ κακό. Μᾶς λέγαν: «Γιόμισε τὸ ρέμα δικούς σας, πάει καθάρισαν», μοῦ λέγαν οἱ δεξιοί. «Ἐ, τί νὰ γένει, τυχερό μας κι αὐτό»... Ἦ καρδούλα μ' ἀπὸ μέσα τῶξερε, πὺ τῶχα ἓνα... Μὰ ὅσα κι ἂν τάχεις κι ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ κόσμου καθένα μὲ τὸν πόνο του, — τράβηξα πὺ λένε τῆς ἐλιᾶς τὰ φαρμάκια. Κι ὅπου ξύλο πρώτη-πρῶτη ἐγώ. Τ' εἶδαμε ἄλλο... Ἦπαθε κι ὁ γέρος, στὰ 2 χρόνια κατάπεσε, ἡ καρδιά του δὲν ἄντεξε. Ρωτᾶς πιά πῶς τὰ περάσαμε, ὁ γέρος στὸ Νοσοκομεῖο, ἀπὸ Νοσοκομεῖο σὲ φυλακή, ἀπὸ δικαστήρια στὴ φυλακή, ἐγώ, ἐγὼ πὺ δὲν ἦξερα μηδὲ τῆς γειτόνισσάς μου τὸ κατώφλι... Καὶ πῶς τὰ οἰκονομούσαμε... κι ἂν μὲ κρεμάσεις δὲν ξέρω νὰ σοῦ πῶ... Πάενα ἔκανα καμιὰ πλύση, ἀκόμα πάω — μὰ δὲν ἔχω πιά κουράγιο. Ἦς εἶναι καλὰ καὶ κάνα δυὸ νοικοκυρὲς μοῦ φέρναν νύχτα καμιὰ σακούλα γιὰ τὸ γέρο, γιὰ τὸ παιδί. Μὰ ἦτανε φόβος τότε. Κι ὁ γέρος νὰ ρωτᾶ: «Θᾶρθει γυναίκα τὸ παιδί;», «Θᾶρθει, ἀφοῦ εἶναι ζωντανό, γένεται νὰ μὴν ἔρθει; Μόνο ἀπ' τὸν Ἄλλον Κόσμο δὲν ξανάρχεται κανεῖς». Νὰ ρωτᾶ τὸ παιδί: «Πῶς πάει, σηκώθηκε ὁ γέρος;» Ὁ κακομοίρης μας ἦτανε ἄκακος, ἦτανε μπαλωματής, δὲ μείναμε ξυπόλυτοι ποτές μας. Πέθανε, πάει ὁ γέρος. Δεκαοχτὼ χρόνια μέσα τὸ παιδί, δεκαπέντε χρόνια ὁ γέρος πεθαμένος — ὄχ οὔτ' ἓνας χρόνος οὔτε δυὸ, οὔτε πέντε, οὔτε δέκα. Τὸ καλοκαίρι κλείνουμε τὰ δεκαοχτὼ.

3

ΜΙΑ Α

ΜΙΑ ΜΑΝΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ

ΔΥΟ ΓΥΙΟΥΣ ΤΗΣ

3

Κι ἐγὼ γιὰ τὸ τελευταῖο παιδί μου κλαίω. Κανένανε δὲν ἔχω. Ἐνα μπαστούνι ἔχω καὶ μιὰ γάτα. Ὅ,τι μοῦ φέρουνε οἱ γειτόνοι τρώω, ἄς εἶναι καλά. Κάνω ὑπομονή. Περιμένω. Μικρασιάτισσα εἶμαι. Μοῦ τ' ἄφισε ὁ πατέρας τους τρία. Τὰ μεγάλωσα ὄρφανὰ δυὸ καὶ τριῶ χρονῶ τᾶλλο δυὸ μηνῶ. Ἐκεῖνος χάθηκε στὸν τούρκικο στρατό. Ἐπειτα γένηκε ὁ διωγμός. Πρῶτα μᾶς βγάλανε στὸν Περαιά. Ἐποφέραμε. Ἐστερα μᾶς πήγανε σὲ νησί, ἐκεῖ δούλεψα στὰ καπνά, διάφορο δὲν εἶχαμε. Στὴν πατρίδα σπέρναμε, θερίζαμε, τρώγαμε καλά. Ἐδῶ τί νὰ σπείρεις τί νὰ σηκώσεις; Πέτρες; Τὸ νερὸ τὸ κουβαλούσαμε. Τὸ μικρὸ ἀρρώστησε, χάνει τὸ φῶς του. Φύγαμε, ἤρθαμε στὴν Ἀθήνα κοντά. Τὸ παιδί πέθανε. Δουλεύω ἐγὼ σὲ ὑφαντουργεῖο τ' ἄλλα εἶναι πιά 12 καὶ 13 χρονῶ. Τοὺς πῆρα κουτάκι πουλοῦνε σπίρτα, μέντες, καραμέλλες. Ἐστερα ἤρθε σ' ἡλικία ὁ μεγάλος ἔσμιξε μὲ μιὰ κοπέλλα ἤθελε νὰ μπεῖ στὸν κόσμο, νὰ παντρευτεῖ. Μὰ τὸν πιάσανε. Πρῶτη φορὰ τότε τὸν πιάσανε τὸ μεγάλο — ὄντας ὁ Μεταξᾶς — καὶ τὸν πῆγαν στὴν Ἀνάφη. Ἐστερα γένηκε ὁ πόλεμος. Πῆγε στρατιώτης ὁ μικρός. Ἐστερα ὁ μεγάλος τῶσκασε ἀπ' τὸ νησί δημιουργήθηκε, στὴν ὀργάνωση τὸν ἐκτιμοῦν. Ἐστερα κατοχὴ παίρνει τὸν ἄλλον βγαίνουνε στὸ βουνό. Δυὸ-τρεῖς φορές κατέβηκε νύχτα. Πολεμοῦμε τοὺς Ἰταλοὺς, τοὺς Γερμανοὺς. Ἐστερα πιάστηκε ὁ μικρός.

Στὴν Ἐλεψίνα πιάστηκε μὴ μὲ ρωτᾶτε τὸ πῶς. Κοίτομαι στὸ στρῶμα. Καὶ στὸ Γουδι τὸν ἐκτελέσανε, 1944 χρόνος σημαδεμένος μὲ σταυρό. Ὁ ἄλλος μου κατέβηκε τὸν ἴδιο χρόνο ἀπ' τὸ βουνό. Ἐστερα γυρίσανε τὰ πράματα. Μᾶς κυνηγοῦνε. Τώρα οἱ δεξιοί. Ἀπ' τοῦ βελονιοῦ τὴ μύτη μᾶς περνοῦνε. Μᾶς ξεφτελίζουνε. Πᾶνε 19 χρόνια

ποὺ τὸν ἔχουνε στὴ φυλακὴ. Γιατί; Πῶς; Πάω-ἔρχομαι
στὶς φυλακές, «ποῦ πᾶς;» μὲ ρωτοῦνε, «πούπετα». — «Τί
κάνεις;» «Τίποτα». Ἐμένα μοῦ ταιριάζει τὸ παραμῦθι τοῦ-
το. Μὰ νάτανε καὶ μόνο ἐμένα, εἴμαστε πολλές, οἱ πέτρες
ραγίζουνε ἅμα μαζεφτοῦμε καὶ καρτεροῦμε στὴν πόρτα
τῆς φυλακῆς.

ΜΙΑ

ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ

ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

4

Τρέχω χρόνια, μέχρι να βγῆ λέω ἢ ψυχὴ μου θὰ τρέχω, θὰ τρέχω κι ὕστερα. Ὅπου παρουσιαστοῦμε μᾶς διώχνουνε. Ἀφίσαμε τὸ σπίτι μας στὸ χωριό, μᾶς κυνηγοῦσαν κι ἐκεῖ, μᾶς πάτησαν, πῆραν ὅσα εἶχαμε πήγαμε σ' ἄλλο χωριό. Μᾶς ἤβραν οἱ σεισμοὶ ἐκεῖ, πάει καὶ κεῖνο τὸ σπίτι τὸ πατρικό, δυὸ σπίτια μας χαλάσανε. Καὶ ποιθενὰ ἔλεος. Καθὼς μὲ βλέπετε κουτσή. Ἐνα βράδυ μὲ χτυπήσαν ἀρχὴ - ἀρχὴ 15 ὀπλισμένοι μπῆκαν μέσα, μοῦ σπάσαν τὸ πόδι ποῦ γιατρός; μηδὲ γιατρός μηδὲ πρακτικὸς πλησίαζε, τὸ κορίτσι μου ὅ,τι ἔκανε. Πήγαινε στὸ Γυμνάσιο, ἦτανε πρώτη. Θέλησαν νὰ τὴν προσβάλουν καὶ κείνη, μὰ τοὺς μίλησε κάποιος γείτονας. Τὴν πῆραν ὅμως φυλακὴ, ἔκανε 16 μῆνες ὑπόδικη. Δὲν τῆς βρῖσκαν τίποτα. Στὸ Στρατοδικεῖο μοναχὴ ἀπολοήθηκε. Ἀθωώθηκε δὲν εἶχε καμιὰν αἰτία, βοήθησε κι ὁ Δάσκαλός της, ἤρθε καὶ τὴν ἀλάφρυνε. Ὁ δικαστὴς ἔβρισε τοὺς μάρτυρες ποὺ τὴν κατηγορήσαν, ἦτανε 5, οἱ 2 ἦτανε γειτόνοι «ἔτσι καθίζετε τὴν κοπέλλα στὸ σκαμνί;» — «Ἐγὼ ἔβγαλα τὸ Δημοτικὸ μὲ μισὸ παπούτσι νὰ γίνω χρήσιμη στὴν κοινωνία...» τοὺς εἶπε.

Ὁ ἄντρας μου ἦταν κεφαλὴ σὲ 25 χωριά. Κεῖνον τὸν καιρὸ ποιὸς τὰ ἔξερε ὅσα μᾶς ἦτανε γραμμένα, πολεμοῦσαν ὁ κόσμος μὲ καρδιά, μικροί, μεγάλοι κόψαν κεῖνον τὸν κατατρεγμὸ ποὺ μᾶς κᾶναν οἱ Ναζῆδες κι οἱ παλληκαράδες τους, εἶχαν τὸ φόβο τῶν δικῶνε μας κι ἂν δὲν ἦταν σήμερα, θὰ ἔταν αὔριο, βρῖσκαμε τὸ δίκιο μας. Βγαίναμε καὶ στὰ χτήματα, θερίζαμε. Ὁ δικός μας τὴ 2η τὴν 3η χρονιά μοίρασε τὸ σιτάρι, δὲν ξέρω πόσα φορτία μοιράσαν στὰ ὄρεινά. Θὰ πέθνησκαν τῆς πείνας.

Σὰν πῆγε μὲ τοὺς ἀντάρτες του νὰ παραδώσουν τὰ ὄ-

πλα ἔβλεπες κάτι ἄντρες ἀετοὶ μὲ τὰ φτερὰ κομένα, «γεια σας καὶ γεια σας» ὅσο τὰ φορούσαν, ὕστερα σηκῶσαν κεφάλι μᾶς βάλανε κάτω οἱ ἀντίθετοι. Τὸν τρακάρισε στὸ Σταθμό, ἕνας νωματάρχης ἕνα σκυλὶ καὶ σφύριξε καὶ μαζώχτηκαν πολλοὶ καὶ τὸν πιάσαν. Τὸν πέρασαν δικαστήριο. Κι αὐτὸς μοναχὸς του στὸ δικαστήριο κανένας δὲν παρουσιάστηκε δικὸς του μάρτυρας. Ὡς κι οἱ δρόμοι κλεισμένοι, σὰν πὺ ἦταν ἐπὶ Κατοχῆς. Καὶ τότε μᾶς κυνηγήσαν μοῦ σπάσανε τὸ ποδάρι. Οὔτε καὶ κανεὶς ἀνοίγε τὴν πόρτα μας νὰ ἰδεῖ ζοῦμε, πεθάναμε.

Κι ὡς τώρα ποιὸς νὰ μᾶς συντράμει; Ἔβγαλε καὶ Γυμνάσιο ἢ μικρὴ, μὰ δὲν ἔχει πιστοποιητικὸ δὲν βρίσκει δουλιὰ. Ἔκανε κάμποσους μῆνες στὸ γραφεῖο, σ' ἕνα ἐργοστάσιο, τὴν ἔβγαλε ἢ Ἀσφάλεια. Δὲν τὴν κρατοῦσαν οὔτε γιὰ ἐργάτισσα. Τώρα εἶναι νοσοκόμα. Τὴν κρατοῦν, εἶναι ἱκανὴ γι' αὐτό, μὰ τῆς βγαίνει τὸ λάδι, ποιὸς νὰ μιλήσει γιὰ μεροκάματο γιὰ ὀχτάωρο... δυὸ γυναῖκες εἴμαστε μονάχες, ὅπου παρουσιαστοῦμε μᾶς διώχνουνε. Στὸ Ὑπουργεῖο πᾶμε καὶ ξαναπᾶμε, οὔτε μέσα μᾶς βάζουνε. Κι ἐγὼ μὲ τὸ κουτσό μου τοῦτο τὸν πιὸ πολὺ καιρὸ κατάκοιτη. Πῶς νὰ τὸν συνδράμωμε καὶ κεῖνον... Ἀρρώστησε στὴ φυλακὴ, γιὰ λογάριασε 17 χρόνια, δούλευε ράφτης πρῶτα. Τώρα κι αὐτὸς πιάστηκε. Ἡ μέση του πιασμένη κι ἡ καρδιά του ἔχει πάθηση, ἀκόμα τὸν φοβοῦνται... δὲν τὸν βγάζουν. Σᾶς τὰ ἴκανα ποίημα ὅσα τραβοῦμε:

Η ΒΑΣΑΝΙΣΜΕΝΗ ΜΟΥ ΖΩΗ

Δὲν εἶναι κρίμα κι ἄδικο δὲν εἶναι κι ἁμαρτία
νὰ βρίσκωμαι κατάκοιτη χωρὶς καμιὰν αἰτία;

Σάπισε τὸ κορμάκι μου στὸν τοῖχο ἀκουμπισμένο
μαύρισαν τὰ ματάκια μου μερόνυχτα κλεισμένη.

Ἄνδρα δὲν ἔχω νὰ μὲ δεῖ νὰ μὲ παρηγορήσει
εἶναι κλεισμένος φυλακὴ καὶ πότε θὰ γυρίσει

Τὸν κλαῖνε οἱ νύχτες καὶ οἱ αὐγὲς τὸν κλαῖν' τὰ μεσημέρια
ἦτανε ἄξιος ἀρχηγὸς σ' ἀντάρτικα λιμέρια.

Ἄχ Πάσχα χωρὶς πασχαλιὲς χωρὶς ἄρνι ψημένο
μᾶνα καὶ κόρη μοναχὲς χωρὶς αὐγὸ βαμμένο

Ἐρημες κι ἀπροστάτευτες μέσα στὴν κοινωνία
ζήσαμε τὰ χρονάκια μας μέσα στὴν τιμωρία

Μάνα καὶ κόρη μοναχὲς καὶ περιφρονημένες
καὶ ἀπὸ τὴν Πατρίδα μας πολὺ ἀδικημένες

Τὰ βάσανα τῆς φυλακῆς δὲν εἶναι μετρημένα
αὐτόνε βασανίζουνε καὶ τυραννοῦν καὶ μένα.

Νὰ 'μouνα παντοδύναμη τὴ χάρη νὰ τοῦ δώσω
κι ἀπ' τὰ βαριά τὰ σίδερα νὰ τὸν ἐλευθερώσω.

... Καὶ ἡ σπάνια χαρὰ

Ἡμέρα Πέμπτη ἔφεξε μέρα χαρᾶς μεγάλης
ἦταν ἡ μεγαλύτερη καλύτερη ἀπ' τὶς ἄλλες.

Ὁ ἄνδρας μου λευθερώθηκε ἀπ' τῆς φυλακῆς τὰ πάθη,
ἀπ' τὰ βαριά τὰ σίδερα ἀπ' τοῦ κελλιοῦ τὰ βάθη.

Μάνα καὶ κόρη κλαίγανε ἀπὸ χαρὰ καὶ λύπη
στὰ περασμένα γύριζαν κι εἶχανε καρδιοχτύπι.

Ἡ γειτονιὰ συμπόνεσε μὲ μάτια δακρυσμένα
ξεχάσανε τὰ παλαιὰ χρόνια δυστυχισμένα.

Παρασκευὴ ξημέρωσε κι εἶχανε πανηγύρι
νέοι καὶ γέροι τρέχανε μέσα εἰς τὸ λιοπῦρι.

Νὰ τὸν καλωσορίσουνε νὰ τὸν ὑποδεχτοῦνε
τὴν πληγωμένη του καρδιά νὰ τὴν παρηγοροῦνε.

Καλῶς μᾶς ἤρθες ξένη μου πολυξενητεμένε
εἴκοσι χρόνια ξενητεία πολυβασανισμένε.

Ἰούλιος 1963

... Εἶπαμε ξενητεία, πῶς νὰ πῶ φυλακή...